

GİRİŞ

Uygarlık; çok seslilik çok renklilik üzerine kurulmuştur. Farklı kavimlerin, dinlerin, dillerin, kültürlerin çatışmasında ve kaynaşmasında uygarlık yeni bir ivme bulmuş; yeni değerlere ulaşmış, sonsuz devinim içinde kendisini yeniden ve daha güzele doğru yaratmıştır.

20 yy Iğdır'ı bu türden bir zenginliğe sahne olmuş ama ne yazık ki kültürel ve ekonomik atılımını yapamadan siyasi keşmekeş içinde boğulup kalmıştı.

Iğdır'a ilişkin görüş ve düşüncelerimi yazmak niyetinde değilim. Çünkü kitap bu amaçla kaleme alınmadı. Kitabın savunduğu bir tez veya genel düşünce yoktur. Doktora tezi olmadığından akademik kaygılarla da sınırlanmış değildir. Peki nasıl olmuştu da bir kitap yazma düşüncesi doğmuştu? Bu duygularımı sizlerle paylaşmak isterim:

Kitap düşüncesi nasıl doğdu?

Almanya'da Freiburg Üniversitesinde araştırma programına kayıtlıydım. Bir akşam eve döndüğümde bilgisayarımdaki *e-mail* acil olarak Ankara'yı aramamı istiyordu. Acı haberle yüz yüzeydim: Babam aniden rahatsızlanmış, yüksek tansiyonun neden olduğu beyin kanaması geçirmiş, kaldırıldığı hastanede sabaha karşı vefat etmişti. (29 Ocak 1998)

Aynı gün babamın naaşı çok sevdiği Iğdır'a doğru yola çıkarılmıştı. Son yolculuğunda babamın yanında olmak için acele etmem gerekiyordu. Zamana karşı bir yarış başlamıştı. İlk trenle Frankfurt'a hareket ettim.

Tüm çabama karşın babamın toprağa verildiği gün Iğdır'da olamamıştım.

Ertesi gün 20 yıldır uzak kaldığım Iğdır'a varmıştım. Şehir merkezinde bindiğim bir taksi, her tarafta yükselen betonarme binalar ve bana yabancılik duygusu veren sokaklar arasından geçerek çocukluğumun geçtiği mahalleye girdi, baba evinin önünde durdu.

Buruk bir ayrılık duygusuyla doluydum. Sadece babamdan değil, çok sevdiğim eski Iğdır'ı da kaybetmiş olmanın verdiği hüznle, kendimi boşlukta bulup, "Kimim ben?" diye sorgulamıştım o an. (Bu sorunun tedricen bir motor gücüne dönüşüp beni bir kitap yazmaya iteceğinden tabii habersizdim)

Babam, 1995'den itibaren düzenli aralıklarla hatıralarını yazmaya koyulmuştu. Kitabını iki bölüm halinde planlamıştı: *Iğdır Tarihi ve Hâtıratım*

Bırakılan dokümanlar ve yazılar göz önüne alınırsa "*Iğdır Tarihi*" bölümünü yazmak için özel bir titizlik ve ciddiyetle işe eğilmişti. Her satırını ve cümlesini kaynak kitaplara ve belgelere dayandırmış; bunun için hızla akıp

giden zamana aldırmadan kurgu ve teknik detaylar üzerinde kanımca gerektiğinden çok zaman harcamış; bu nedenle kitabın ikinci bölümü, “*Hâtıratım*” ihmal edilmişti.

Vefatında, *Iğdır Tarihi* 14; *Hâtıratım* da 21 daktilo sayfası olarak yazılmıştı.

Babamın vefatının üzerinden iki yıla yakın bir zaman geçmişti. 2000 yılının Şubat ayında kardeşim Atila Hun’la, Kemer’de bir araya gelmiş, sahil boyunca ılık kumlarda yürüyerek nostaljik sohbetlere dalmıştık. İşte böyle bir günde babamın yarım kalan “*Iğdır Tarihi ve Hâtıratım*” kitabını tamamlama ve yayınlama düşüncesi gündeme gelmişti.

Önümüzde ciddi engeller vardı: Kitabın özüne dokunmadan ama onu tamamlayıcı nitelikteki bilgilere ne ben ne de kardeşlerim sahiptik. Ancak şans eseri elimize geçen, Iğdır’daki ambarın kuytu karanlığında farelerin yıllarca kemirdiği Pamukova gazetesinin nüshaları umudumuzu artırmıştı. Belki bu gazeteden hareketle yeni bir kurgu ve senaryo geliştirmek mümkün olacak, kitap istenen öze kavuşacaktı.

Çalışmalarımız yoğunlaştıkça bir konu kendisini ağırlıklı olarak hissettirmeye başlamıştı: Kitabın hazırlanması ve yazılması tek bir kalemde çıkmalıydı. Tüm sorumluluğu üzerime alıp, son derece zor bir yolculuğa tek başıma çıktım.

Pamukova gazetesinin küflenmiş ve sararmış sayfaları beni tez elden Iğdır gerçeğinin derinliğine davet etmişti: Olaylar, isimler, bitmek bilmeyen siyasi polemiklerle süslü makaleler arasında bir zamanların Iğdır’ı, üzerindeki tozları silkeleyip karşıma dikilmişti.

İsim dizini yapıp liste çıkardım: Nağdali Parlar, Sadık Tezel, Ali Ataman, Hüsnü Bingöl, Talat Tufan, Ekber Çöllü, Hüseyin Yayıcı, Musa Doğan, Abdürrezak Güneş, Bağır Aras, Rıza Yalçın, Eşref Başaran, Eşref Kaya... Bunlar benim kahramanlarımdı. Her birini ayrı ayrı tanımak arzusuyla doluydum.

Sorup soruşturdukça gerçekle yüzleştim.

Heyhat, kahramanlarımdın çoğu hayatta değildi. Hoş bir seda bırakıp aramızdan ayrılmışlardı. Ne yapmalıydım?

Kahramanlarımdın hakkında en doğru bilgiye ulaşmak umuduyla elimde kaset, gazeteci disiplini ve detektif merakıyla kapı kapı, ev ev dolaşıp bilgi topladım.

150’yi aşkın yüz yüze söyleşi, 200’ü aşkın 90’lık kaset kaydı, belgeler ve resimlerle devasa bir çalışmanın içinde buldum kendimi. Iğdır, yavaş yavaş sırrını kulağıma fısıldıyordu.

Çalışmam dört aşamalıydı:

1. Soruların hazırlanması ve kaset kaydı
2. Kaseti, belirli bir kurala bağlı kalmadan, kelime kelime çözmek ve yazmak
3. Ana konu başlıklarına karar verip, cümleleri uygun yerlere kaydırmak
4. Orijinal anlatıma mümkün olduğu kadar sadık kalarak, basit ve anlaşılır bir dille “edebi” öze kavuşturmak

Ah keşke bütün derdim bundan ibaret olsaydı! Kafamı İğdır kayasına çarpmıştım. Beni bekleyen sorunlar katmer katmerdi. Bunlardan birkaçını sizlerle paylaşmadan edemeyeceğim:

1. “Azeri-Kürt” ikilemi olarak özetlenen zümreler arası güvensizlik
2. Siyasi kırınglık ve hesaplaşmalar
3. Kuşaklar arası kopukluk ve maddiyat histerisi
4. Zedelenmiş manevi doku ve özgüven
5. Dedikodular

İğdır, anlaşılmaz şekilde kendi kendine “hassas konular”, daha doğrusu “tabular” geliştirmiş, kimliğini onların arkasına saklamıştır. Bu yazılabilir, bu yazılamaz.; bu konuşulabilir, bu konuşulamaz.; bu zümreciliktir, bu değildir gibi...

Yazdığı her kelimeyi, her cümleyi her defasında “tartmak”, bir bakıma ön sansürden geçirmek zorunda bırakılmak, bir yazara verilebilecek en büyük cezadır. Bu cezayı kabullenip yola çıkmak da her halde işkence olmalıdır. İşte böyle bir baskı altında bu kitabı yazmaya koyulduğumu sevgili okuyucularıma özellikle hatırlatmak isterim.

Herhalde içinde bulunduğum sıkıntıların ve zorluğun ciddiyetini anlamışsınızdır. Peki nasıl oluyordu da, her gece yatağa gittiğimde beni teslim alan, “Acaba bu konuyu yazsam mı, yazmasam mı?” türünden cevabı olmayan, içimi karartan, terleten, kâbus görmeme neden olan sorularla başarılı şekilde boğuşabildiğimi hiç merak ettiniz mi? Bu sırrımı sizlere ifşa etmekten mutlu olacağım:

Ne zaman bunalsam, bilgisayarı kapatıp uzak diyârlara gitmek duygusuna kapılsam, Mireli amcam (Mir Ali Ural), melek yüzüyle yatağımın üzerinde belirir, tatlı ve yumuşak sesiyle,

“Üzme canını! Her şey *gaydasına* göre gider!” diyerek beni teselli eder. Onun sözleri ninni gibi üzerime çöker, gözlerim kendiliğinden kapanır.

Birkaç aylık yoğun tempoyu geride bırakıp, Iğdır gerçeğine aşına olduktan sonra, karşımda yeni kapılar açılmıştı: Bir aile dostumuzun, değerli yazar ve siyaset adamı Dr. Naci Kutlay'ın uyarısıyla babamın çıkarmış olduğu ikinci bir gazeteden, “Şarkın Dili”nden haberdar oldum. 16 Mayıs 1953 tarihinde Iğdır'da yayın hayatına giren bu gazetenin -98 sayı Iğdır'da, 87 sayı Ağrı'da- eksik bir koleksiyonu, Milli Kütüphanede Süreli Yayınlar Bölümünde halka açıktı. Bu habere gerçekten çok sevinmiştim.

1950-60 dönemi arasında yayınlanmış diğer gazetelerin arşivlerine ulaşabilir miyim düşüncesiyle, “Yeşil Iğdır” gazete bürosunu Iğdır'da ziyaret etmiştim. Gazete sahibi Hacı Salih Şıktaş, “1955-80 arası arşivimiz ihmal nedeniyle yok oldu!” diyince ne kadar da çok üzülmüştüm.

Iğdır kökenli başka gazete bulmaktan ümidimi kesmiş; Kars merkezde yayınlanmış Fuat Araslı'nın Kars Gazetesi; Cengiz Ekinci'nin Ekinci ve Ayhavar Gazeteleri ve Ali Rıza Işıklı'nın Birlik Gazetesinin 1950-70 arası tüm sayılarını titizlikle gözden geçirdim. Iğdır'la ilgili her haberi mikro fişe aktarıp belgelerim arasına kattım.

Gel zaman git zaman söyleşilerim yoğunluk kazanmış; Iğdır, Bursa ve İstanbul'a seyahat ederek elimdeki kabarık liste üzerinde çalışmaya koyulmuştum.

Bu seyahat trafiği sırasında bir gün, kendimi Doğubeyazıt'tan Van'a giden bir minibüsün içinde bulmuştum. Van Gölü kıyısında kısa bir mola verdiğimizde, yolcular arasında Gülten Taner isimli bir hanımla tanışma şansım olmuştu. Aramızda şuna benzer bir konuşma geçmişti:

“Nerelisiniz?”

“Iğdırlı”

“Öylemi! Ben de Iğdırlıyım.”

“Iğdır'dan kimlersiniz?”

“Tanımazsınız...”

“Belki duymuşumdur. Aile soyadınız?”

“Taner. Resul Taner'in torunuyum”

Resul Taner ismi listemin baş köşesinde yazılıydı. Nasıl tanımadım! Iğdır'a fabrika kazandıran bu değerli girişimci hakkında daha fazla bilgi toplayabilirim umuduyla Gülten Hanımı sorguladım. Bursa'da ikâmet eden Gülten Hanım, bir kısım soruları cevaplamakta zorlanınca, “Ailemin bir kısmı Ankara'da, üstelik Iğdır Hamamını işletmiş aileden birisini de tanıyorum.

Onlardan yardım alabilirsin” dedi.

Gülten Hanımın yardımıyla Fahrettin Gülseven amcamın telefonu elime geçmişti. Daha ilk görüşmemizde Fahrettin amcam, adres defterini cömert şekilde önüme koyup bir düzine ismi bana not ettirdi: Hamza Aygün, Mehmet Ali Saita, Turgut Sungar, Yavuz Nazaroğlu, Ahmet Karaca vs.

Turgut Sungar Abimle söyleşiye oturmuştuk. Bir ara, Turgut Abi, “İğdir’in Kurtuluşu nedeniyle bir konuşma yapmış, babanız da bunu DİL gazetesinde yayınlamıştı” dedi.

“şarkın Dili Gazetesinde mi?”

“Hayır! Ondan nce, DİL diye bir gazete çıkartıyordu. Tek sayfa teksir halinde!”

Kulaklarıma inanamamıştım. Babamın çıkardığı üçüncü bir gazetenin varlığından haberdar oluyordum. Turgut Abi devam etti:

“Eğer yanılmıyorsam dokmanlarım arasında birkaç nüsha olmalı!”

Bir hafta sonra üç DİL gazetesini önümde duruyordu. Ayrıca Cengiz Ekinci’nin İğDIR gazetesinin tek nüshası da aralarındaydı. Turgut Abi asla unutamayacağım bir jest yaptı:

“Sevdiğim ve saygı duyduğum bir insanın oğlusun. DİL gazetelerinin asıllarını sana bırakıyorum.”

İşte buna benzer, dolambaçlı labirentlerde koşturarak, “kapı kapıyı açar” türünden tesadüfi dostluk ve bağlantıları kovalayarak çalışmamı devam ettirdim; emek ve sebat, söyleşiye veren değerli insanların bilgisiyle birleşince “İğdir Sevdası” elinize kitap olarak düşmüş oldu.

İzlenen yöntemin felsefesi neydi?

Her yazar, önyargısı veya tezleri doğrultusunda düşünmek ve yazmak, hak ve zgrlğine sahiptir. Bu aynı zamanda “yaratıcılık” denen motorun da beslendiği tek kaynaktır. Ama benim için bu böyle miydi, diye soracak olursanız, cevap tek kelimeyle “Hayır” olacaktır.

Ta başından özgürlüğümün kısıtlandığını, tavır ve düşüncelerimin gözetime alındığını farkındaydım. “şüphe” kelimesi biz İğdirlıların her gün gle oynaya, el bebek gl bebek büyüttüğümüz bir tutkumuz olduğundan, yeni bir yöntem izleyerek, bu handikabı aşmak veya en azından etkisiz hale getirmeyi kendime görev bildim. Bu anlayışın felsefi anlamada parolası, “Her şey yazılmaya ve konuşulmaya değerdir; kim olursa olsun her birey kendini ‘İğdir Sevdası’ aynasında görme hakkına sahiptir” şeklinde tezahür ediyordu.

Yöntemin esasını kurunca, her şey açıklığa kavuşmuş, gönlüm rahatlamıştı. Artık ben birey “Mücahit” değil; kendimi 20 yy serüvenine ve yaşamına kaptırdığım “İğdir” kavramının ta kendisiydim. Ne zümre, ne aşiret, ne aile; her şey nazarımda aynı değerde ve aynı uzaklıktaydı.

Kitabın sayfalarını karıştıran okuyucu, “Mecit Hun” ögesinin özelliklerle vurgulandığı ve tekrarlandığı hissine kapılacaktır. Bu konuda bir açıklama yapmak ihtiyacımdayım.

1950’den itibaren, kısacası çok partili demokrasinin günlük yaşamı teslim almasıyla, İğdir kendi siyasi aktörlerini ön plana çıkarmıştır. Siyaset dünyası, ekonomik ve kültürel bileşenleri geride bırakarak İğdir’in ana gündemine oturmuştu. En azından, çeyrek asır boyunca (1950-75 arası) iç içe, sarmal ve çatışma halinde, bir düzine siyasi aktör, liderlik özelliklerinden taviz vermeden, demokrasi yarışını tek solukta üstlenmişlerdi: Hacı Nağdali Parlar, Sadık Tezel, Eşref Başaran, Hacı İsa Yiğit, Ziya Ayrım, Talat Tufan, Mecit Hun, Enver Sever, Musa Doğan, Aziz Güney, Vahap Akar, Ali Karasu, Enver Güneş, Cemalettin Güneş, Mustafa Şimşek, Kadir Erol bunlardan birkaçı. Diğer bir kısım siyasetçiler ya yarışı erken tamamlamışlar (Eşref Kaya, Fazıl Baykal, Mir Ali Ural, Mehmet Gülten, Ahmet Armağan, Rıza Yalçın, Abdürrezak Güneş, Nurettin Kirman gibi) ya da liderlik kervanına sonradan katılmışlardı. (Hüseyin Akbulut, Ferzende Armağan, Cihangir Turan, Yaşar Aydın, Ataman Yalçın gibi)

Bu siyasi aktörlerden birisinin oğlu olarak elinize kaseti alıp, İğdir’la ilgili bilgi toplamaya yeltenseniz, insanlar size İğdir’ı değil babanızı anlatacaktır. Onunla geçen küçük bir anı ve hikayeyi yad etmeden ne söyleşiyeye başlayacak ne de söyleşiyi noktalayacaktır.

Bu gerçeğin farkına vardığımda çaresizlik içinde bocalamıştım. Söyleşi yaptığım hiçbir şahsa, “Bana babamı anlat!” diye bir istekte bulunmadığım halde, sanki bu yönde bir istekte bulunmuşum gibi babamla ilgili hatıralar yığıldıkça yığıldı. Bunların çoğuna kitapta yer vermedim. Bununla beraber, Mecit Hun ismini sansür etmek hakkını da, oğlu olsam veya olmasam, kendimde bulamadığımdan -özellikle yarım asırlık bir mücadelenin izlerinden kaçmak zor olduğundan- hatıra ve anıların bir kısmı sayfalar arasında kendine yer buldu.

Hâlâ “Mecit Hun” isminin tekrarında bunun dışında bir niyet aranırsa, bunu lütfen bir oğulun babasına zaafı olarak düşünülmesini isterim. O zaaf olmadan belki de bu kitap elinizde olmayacaktı!

Söyleşi tekniği nasıl kuruldu?

Söyleşi, özgür düşünce ve anlatımı esas almıştır. Ancak bunun yeterli olmadığı, anlatıcının konuşmaya değer bir şey bulamamanın sıkıntısıyla, “yeter mi?” anlamında gözlerini bana diktiğinde, istenen önem ve kaliteyi sağlamak, düşünce akışını kolaylaştırmak amacıyla, deyim yerindeyse basit bir “sorgulama şablonu” -İğdir’in siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel özellikleri temelinde- hazırlanmış, düşünce akışı kolaylaştırılmıştır. 20 yy. İğdir’ını sarsan, etkileyen, ona yön veren bu olaylardan birkaçını sizlerle paylaşmak isterim:

1. Rus yönetimi zamanında İğdir (1900-1917)
 - a. Ermeni, Azeri, Yezidi Kürt ve Müslüman Kürtler
 - b. Yönetim ve sosyal yaşam
2. Kaça-Kaç ve Milli Mücadele yılları (1917-1920)
 - a. Milli Şura Hükümeti
 - b. İğdir’in Kurtuluşu
3. Ağrı Dağı İsyanı (1926-30)
 - a. Ağa ve Beylerin Sürgün Kanunu (1926)
 - b. Numan Efendi ve İshak Bey’in öldürülmesi (1930 ve 1931)
 - c. Yasak Bölge ve yeni yerleşim (1930-1950)
4. Hüsnü Bingöl Dönemi (1933-1950)
 - a. Haydar Yüksel’in öldürülmesi (1938)
 - b. Markara Köprüsü ve sınır ticareti
 - c. İkinci Dünya Savaşı yılları
 - d. Naci Güneş olayı (1947)
5. Çok Partili Dönem ve DP (1950-1960)
 - a. Devlet Üretme Çiftliği (1953)
 - b. Abbas Çınar’ın öldürülmesi (1952)
 - c. Nurettin Kirman’ın öldürülmesi (1957)
 - d. Pamuk Satış Kooperatifleri (1937-60)
 - e. Belediye ve Milletvekili seçimleri
6. 1960 İhtilâli ve sonrası
 - a. İğdir depremi (1962)
 - b. Siyasal yapılaşma

Anlatıcıdan; aile şeceresi, doğum, eğitim ve mesleki gelişimini yukarıdaki şablon çerçevesinde tamamlaması istenmiş ve özendirilmiştir. Özel yaşam ve aile kimliğinin, İğdir’in genel kimliğiyle uyum ve bağlantılı olarak ortaya çıkması, kitabın başlıca hedeflerinden biri olmuştur.

Anlatıcı; hatıra ve olayları, kendine özgü bir düzen ve disiplin içinde aktardığında, “soru şablonu”u bir kenara bırakılmış, orijinal kurguya müdahale edilmemiştir.

Ne tür bir kitap?

“İğdır Sevdası”, bir tarih kitabı veya tarih araştırması değildir. Doktora çalışması veya akademik inceleme de değildir. Roman, hikâye, folklor derlemesi, deneme vb hiç değildir. Belirli bir tezi - veya siyasal düşüncüyü-doğrulama ya da ima etmeyi de amaçlamamıştır. Peki nedir bu kitap?

“İğdır Sevdası”, *Anı Belgesel* türden bir kitaptır. Böyle bir çalışmanın öne çıkan özellikleri şunlardır:

1. Anlatıcı; yaşadığı veya kendisine anlatılan bir olayı veya bir konuyla ilgili düşüncesini özgürce aktarır.

2. Mantık ve duygu, eşdeğerde ve birlikte ele alınır. Örneğin gençlik yıllarında gol atamadığı için üzüntüsünü içine atan bir insanın bu hatırasını ifşa eden sözleriyle (duygu), önemli bir siyasi veya sosyal kurumun başındaki bir insanın aldığı önemli bir karar (mantık), kitapta eşdeğer olarak görülmüş ve işlenmiştir.

Kitabın yazımında takip edilen ilkeler:

1. Anlatıcıyı; söyleşi bütünlüğüne bağlı kalarak değerlendirdim, sebep-sonuç ilişkisi içinde konu başlıkları oluşturdum: Örneğin, söyleşinin bir yerinde, “yedi kardeşiz” başka bir yerinde, “tek erkek evlâdım” denilmişse, yazar olarak görevim bu iki farklı bilgiyi “yedi kardeşli ailenin tek erkek evlâdı” şeklinde bütünleştirmektir. Tabii bu örnek çok sade ve masum oldu. Binlerce kopuk düşünce ve cümleyi yan yana taşıyıp anlamlı bir bütünlüğe kavuşturmanın ne demek olduğunu bir ben bir de bilgisayarım bilir.

2. Fantezilerden mümkün olduğu kadar uzak kaçtım: Örneğin, “evle okul arasını yürüyerek gider gelirdim” sözünü, “evle okul arasındaki yol, dolambaçlı şekilde kavak ağaçlarının arasından kıvrılarak uzanır; yaprakların arasından süzülüp toprak yolda yansıyan güneş huzmesinin, titrek tozlu ışıltısında yürüyerek okula gider gelirdim” türünden bir fanteziye taşımak hakkını kendimde bulmadım.

3. Şahsa mahsus, özel duygu ve anlatımları koruyup geliştirdim: Yazma sürecinde her şahsın anlatımına, sanki kendi otobiyografisini yazıyormuş gibi özel bir duygu ve üslup yüklemeye özen gösterdim. Sonuç olarak, okuyacağınız her bölüm sizi bambaşka bir dünyaya taşıyacaktır.

4. Cümle düşüklüğü ve anlam bozukluğu pahasına, önemli gördüğüm bilgileri araya sıkıştırmakta tereddüt etmedim: Söyleşi sırasında uzun bir anlatımın ardından sanki birden hatırlamış gibi, önemli bir şahıs veya olayla ilgili tepeden düşme söz edilir, örneğin “Ahmet Bey okuma yazma bilmezdi” gibisinden bir ifade araya sıkıştırılırdı. Eğer bu bilginin ilerdeki araştırmacıların dikkatini celp edecek cinsten önemli olduğuna kanaat getirmediğimde, cümle düşüklüğüne aldırmadan ne yapıp edip bir yerlere sıkıştır-

maya çalıştım. Okuma zevkinize müdahale anlamına gelen bu tatsız durum nedeniyle özür dilerim. Anı belgesel türden bir kitapta bu gibi çıkışların hoş karşılanacağını ümit ederim.

5. “Dedikodu” ve kayda değer bilgi arasındaki farka dikkat ettim:

Kitap yazma işleminin en zor aşaması -aynı zamanda yazar olarak en önemli sorumluluğum-, “dedikodu” türü bir anlatımdan, “anı belgesel” nitelik ve kalitede ciddi bir öze yönelmektir. Yüzlerce söyleşi ve anlatıma kulak verince, her insan bu yetkinliği kısa sürede edinebilir, neyin “dedikodu” olup olmadığına şıp diye karar verebilir.

Çeşme suyunun olmadığı yıllarda, Iğdır’ın varlıklı aileleri siyah taştan özel bir damıtma ünitesi kullanırlarmış. Geniş huni şeklindeki bu taşın içine boşaltılan dere suyu saatlerce hatta günlerce süren damıtmayla, çamurunu ve pisliğini çeperde tortu halinde bırakıp berrak damlalar halinde bir kovaya dolarmış.

İnanın, tıpkı bu siyah taş gibi, gereksiz dedikodu ve bilgileri kendi üzerimde toplayıp, en saf en duru bilgiyi size ulaştırmaya çalıştım.

Lâkap ve şahıs isimleri

Iğdırımızın bir özelliği vardır: İnsanlara lâkap takmakta tereddüt eder, ama bir kez lâkabı yakıştırdıktan sonra onu kullanmadan edemez. Böyle olunca yüzlerce garip isim ortalıkta dolaşır: Piç Hamit, Kör Hacı, Kıllı, Şişko Memet, Kaymakçı Esker, Tilki Abbas, Zavallı Behçet vs.

Söyleşi ve yazı dili arasında bütünlük sağlamak, bilgileri okuyucunun dikkatine doğrudan ve etkili sunmak için, ne yazık ki istemeyerek de olsa lâkap fırtınasına ben de teslim oldum.

Lâkapları en aza indirmek için çaba sarf ettim. Bu isteğimde başarılı olduğumu iddia edemem. Ayrıca buna hakkım da yoktu. Çünkü bu lakaplar onların kişiliklerinin bir parçasıydı.

Sıkıntımı şöyle özetlemek isterim: Örneğin 40’lı ve 50’li yıllarda Iğdır’da bir şahıs “Terzi İsmail” ismiyle kendisine lâkap edinmişti. İsmi İsmail Özgür olan bu şahsı “Terzi” önekini kullanmadan söyleşi yaptığım insana nasıl hatırlatacak yada okuyucuma nasıl tanıttıyordum. Şuna benzer konuşmalar oldu:

“İsmail Özgür hakkında ne biliyorsunuz?”

“İsmail Özgür mü? Hiç duymadım...”

“Kendisine ‘Terzi İsmail’ derlermiş...”

“Terzi İsmail mi? Elbette tanırım!”

Lâkabı kullanmadan söyleşiye başlamam veya devam ettirmem mümkün olmadı. Asıl sorun şimdi başlıyordu: Yazı dilinde ne yapacaktım? Oku-

yucuma nasıl tanıtacaktım. Bunu yaparken şahsı ve ailesini rencide etmeden, işin içinden nasıl sıyrılacaktım? Kendinizi benim yerime koyun ve bu soruyu lütfen cevaplayın.

Diğer bir sorun da “Bey”, “Ağa”, “Efendi” gibi saygı sözcüklerinin kullanılmasında karşılaştığım sıkıntıydı. Buna “Şeyh”, “Hacı”, “Hoca” gibi ruhani sözcükleri de ekleyebilirsiniz.

İğdır insanı, öteden beri belirli aile ve şahıslara unvan niteliğinde saygı sözcüklerini zaten vermişti. Örneğin “Kerem Bey” dediğiniz zaman bunun Torun ailesinden Hamit Beyin oğlu Kerem Bey olduğu hemen anlaşılırdı. Aynı şekilde “Şamil Bey” de, Pernavut kahramanı Şamil Beyden başkası olmazdı.

Bazı isimler de birleşik isim esasında hafızalarda yer etmiş. Örneğin Ahmed Şemo (Şemo’nun oğlu Ahmet), Temire Gulê (Gulê Hanımın oğlu Timur), Esede Beko, İsa Hesso vb.

Topluluk adları da çabası: Kamerli İbrahim, Dizeli Süleyman, Karxınlı Ali vb

Gerek lâkap gerekse şahıs ismini kullanırken, bir yandan kitabımın kahramanlarını anıldıkları gibi vermek, diğer yandan İğdır’ın folklorik özelliğini kitaba canlı şekilde aktarmak istedim.

Fıkralar

Çok sevilen Zad-Zud fıkra kitabının yazarı Kars Eski Milletvekili ve Senatörü Muzaffer Şamiloğlu, şöyle der: “Fıkra bir zekâ fışkırmasıdır.”

Bu kısa ve etkileyici tanımı, “Fıkra; sosyal, siyasal vb. bir özelliği öne çıkarma yeteneğidir” şeklinde başka bir boyuta taşımak da mümkündür. Fıkra aynı zamanda bir toplumun tolerans ve hoşgörü özelliğinin ölçütüdür.

Bizim İğdır; Türk, Kürt, Azeri, Karapapak (Terekeme), Laz, Göçmen vb etnik ve kültürel gruplarla iç içe gelişmiş, birlikte büyümüştür. Ama etnik fıkra anlatma veya yaratma özelliğine hem gem vurmuş, hem de siyasi ve zümrecilik kaygısıyla bu kültüre şüpheli yaklaşmıştır Halbuki tüm dünya; etnik fıkraları, kültür zenginliği ve ince zekânın ürünü olarak övgüyle karşılamakta, toplumlararası diyalogun vazgeçilmez parçası olarak görmektedir. Biz niçin kendimizi mahrum ediyoruz, bilmiyorum.

İğdır’da şimdiye kadar kimsenin derlemediği bir yığın fıkrayla yüzleştim. Çoğu zaman “yanlış anlaşılma” korkusuyla, ancak çok seçkin arkadaş çevresinde anlatılan bu fıkraların bir kısmını yazı diline döküp sizlere kazandırdım. Bu cesaretimden dolayı kendimden korktuğumu itiraf etmeliyim.

İğdır; Kafkas sağduyusu, folklorik zenginliği, hoşgörüsü ve cesaretiy-

le kendi fikrasını hem yaratmalı hem de kullanmasını öğrenmelidir. Tirajı bol fısıltı gazetesinin ağzını da sıkıca bağlamalıdır ki bereketli topraklarımızda özlenen kültürel renklilik ve tolerans boy verebilsin.

Üslup ve kullanılan dil

Kitabı yazmaya koyulurken üzerine titizlikle eğildiğim bir konu da üslubun, sade ve akıcı bir dille kurulması ve desteklenmesiydi. Bunun için birçok neden vardı. Kitap okuma yüzdesinin hızla düştüğü, edebi ve estetik değerlerden feragat edildiği böyle bir dönemde, okuyucu kazanmayı kendime hedef seçmeliydim.

İğdir; etnik dil ve lehçe zenginliği bakımından Şirazlı Sadi'nin Gülistan bahçesi gibi zengin ve bereketlidir. Bu lehçe ve dilleri mümkün olduğu kadar kendi özellikleri ve gramer yapılarına uygun aktarmaya çalıştım. Bunu yapmamdaki nedenleri ve bu konuda karşılaştığım sıkıntıları sizlerle paylaşmak isterim:

1. Dil ve kültür arasında birebir ilişki vardır. Bir kelime başka dile tercüme edilebilir ama kelimenin içinde geliştiği kültürel bileşen tercüme edilemez. Böyle olunca, tercüme edilen kelimeler soyut ve tatsız şekilde sıtırır.

2. Azeri Türkçesi ve Kürtçe'de olan "x" ve "q" gibi seslerin Türkçe fonetikte karşılığı olmadığından istenen ses düzenini elde etmek için ikinci bir alfabeyi tanıtmak zorunda kaldım.

Bu iki nedenden dolayı kitabın içinde serpiştirilmiş farklı alfabe ve gramer yapısında anlatım ve cümlelerle karşılaşacaksınız. Bunu fırsat bilip ilgi alanınızı genişletmenizi ve ayağınıza gelmiş kısmeti hoşça değerlendirmenizi dilerim.

Söyleşi için şahısların seçimi ve çalışma temposu

Söyleşi için şahısların seçiminde; din, dil, ırk, mezhep, eğitim, meslek, yaş, cinsiyet vb farkı gözetmedim. Okul yüzü görmemiş eğitimsiz olandan, genel müdüre; Türkçe bilmeyen yaşlı aşiret kadınından, dört beş lisana vakıf diplomata kısacası herkese ulaşmaya, her kapıyı çalmaya özen gösterdim.

Kısacası, bu bir gönül söyleşisi olmuştur. Yüreğini, bilgisini ve cesaretini ortaya koyan kitaptaki yerini almış; böylece kendi isimleri ve anlatımları İğdir tarihinin artık vazgeçilmez bir parçası olmuştur.

Söyleşinin her insana her aileye tek tek ulaşması elbette beklenemezdi. Benim için önemli olan İğdir kimliğini yoğuran olay ve kahramanları yakın takibe almak, onlardan hareketle genele ulaşmaktır.

Kendi isimlerini ve ailelerini kitapta göremedikleri için üzgün olan İğdirli dostlarıma şunu söylemek isterim: "Evet babalarınızın dedelerinizin isimleri yok, ama onların acıları, mutlulukları, düşleri "İğdir Sevdası"nın

sayfalarında saklıdır. Önemli olan isimler değil; önemli olan ruhumuzu kuşatan, benliğimizi saran sır perdesi ve figüranı olduğumuz İğdir masalıdır.”

Olaylar ve şahıslar

İğdir’in yakın tarihi acı ve hüsrarla dolu olaylara tanıklık etmiştir: Numan Efendi, İshak Bey, Haydar Yüksel, Abbas Çınar, Nurettin Kirman vb olayları İğdir’in kalbini bir uçtan diğerine kesmiş, kapanmayan yara gibi yıllar boyu kanayıp durmuştur. Toplum hafızasında ve bilinçaltında yer eden bu olayları açıp konuşmak doğru muydu?

Toplum da insan gibi hataların ve barışmayan kızgınlıkların birikmesiyle yorgun düşer, ruh sağlığını kaybeder. Hatasını tamir edemeyen toplum, bir sonraki hatayı daha acımasızca işler ve bu böyle devam eder gider...

İğdir’in ruhunu karanlık bir bulut gibi teslim almış bu cinayet olaylarının önemini ve boyutunu anladığımda ciddi anlamda “aydın” olmak sorumluluğumla karşı karşıya gelmişim. Kolayı seçip, “es” mi geçecektim, yoksa zor ve tehlikeli yolu seçip bir nebze de olsa olayları sayfalarımına taşıyacaktım?

Akira Kurosawa ünlü Japon yönetmenin adıdır. “Raşomon” adlı filmi 1951 Venedik Film Şenliğinde Büyük Ödülü kazanmıştı. Filmin ana teması bir cinayet olayını dört kişinin çok farklı biçimlerde anlatmasına dayanıyordu. Aynı olayın farklı şekillerde yorumlanması, kişiye bağlı olarak değişmesi metafizik soru olarak karşımıza çıkar. Haklılık ve haksızlığın göreceli olduğu, fantezilerin öne çıktığı böyle bir dünyada görevim ne olabilir diye sorguladım kendi kendimi.

Ne olayları yeniden yargılamak, ne de yargıç olmak isteğindeyim. Böyle bir davranış tek kelimeyle küstâhlık olur, ölümlerin ruhunu incitirdi. Ama şöyle bir görevi üstlenebilirdim: Cinayete kurban giden kahramanlarımızın, cinayet öncesi sosyal yaşamlarını gözler önüne serebilir, yargıyı Akira Kurosawa gibi izleyiciye yani okuyucuma bırakabilirdim. Tek isteğim toplumun bu sorgulama sürecinde kendisini yeniden değerlendirmesi, geçmişin acı olaylarını sorumluluk duygusu ve kendi vicdanıyla yüzleşerek bir kez daha düşünmesiydi. Amaç haklıyı yada haksızı bulmak değil, amaç kendi gerçeğiyle bir kez olsun cesur şekilde yüzleşip, barışık olmaktır.

“İğdir Sevdası” ismi nasıl doğdu?

Kitabı yazmaya başladıktan sonra kaçınılmaz olarak aklıma gelen sorulardan biri de, “Kitabın başlığı ne olmalı?” idi.

İlk hareket noktam her ne kadar “Mecit Hun” merkezli olduysa da kısa sürede konular ve kişiler dallanıp budaklanmış, kitabım doğal bir metamorfoz sürecinde kendisine yeni bir kimlik bulmuştu: Konum İğdir ve İğdirli idi. Ki-

tabın başlığı bunu yakalamalı, mesajı ilk elden okuyucuma ulaştırmalıydı.

Arada bir beyin fırtınası türünden kendi kendime kitap isimleri üzerinde durmuyor değildim: “İğdır Konuşuyor”, “İğdır Hatırası”, “İğdır Senfonisi”, “Bizim İğdır”, “İğdırnâme”, vb.

Ama bu isimlerden hiç birisi tam yerine oturmuyor, bir şeyler eksik kalıyordu.

Bir gün bir arkadaşı bürosunda ziyarete gitmiştim. Babası ve ailesiyle ilgili bilgi toplamak, resim ve belgelere ulaşmak arzusundaydım. Arkadaş, tüm cana yakınlığıyla, benimle sohbetে oturdu. 70’li yıllarda İstanbul’daki öğrencilik yıllarımızdan ta bugünkü İğdır’a uzanan geniş yelpazede devam eden konuşmamızda, sık sık ve kaçınılmaz olarak “İğdır ve Sevdâ” kelimeleri yan yana gelmişti.

Asansörden inip, Kızılay’da yürümeye koyulunca, çiseleyen yağmur altında, “İğdır Sevdası” ismi, “Eureka!” gibi beynimde çakmıştı. Nihayet beni tatmin eden bir isim bulmuştum!

Arkadaşım, kitabımın “vaftiz babası” olma onurunu farkında olmadan sahiplenmişti.

Kitabın ikinci başlığı, “*Kafdağı’nda bir şehrin hikayesi*” dir. Masalların en güzel motiflerinden olan Kafdağı bir söylentiye göre Büyük Kafkas Dağlarının en yüksek zirvesi Elbruz (5.642 m) dağının efsanevi adıdır. Bu yüzden, İğdır’ı da içine alan Transkafkasya bölgesine “Kafdağı ülkesi” de diyebiliriz. İğdır’ı bu masal ülkesinin bir parçası olarak düşündüğümüzde ve yazdıklarımız onun yaşam hikâyesi olduğuna göre böyle bir anımsatmaya ve anlam pekiştirmesine kitabın kapağında yer verilmesi ihtiyacı doğdu.

Kitabın ön ve arka kapak dizaynına gelince...

Ön kapaktaki Ağrı Dağı resmi, İğdırlı ressamımız Turgut Sungar Abinin fırçasından tuvale yansımış yağlı boya çalışmasıdır. (İğdır ili Ağrı Dağı’nın % 75’ni kapsar)

Ön kapakta değişik renk ve stilde yer alan isimler de, İğdır Şehri Ailesinin soyadlarından bir demettir.

Arka kapaktaki resim de, Hamza Aygün Amcamın özel arşivinden alınmıştır.

Kitabın amacı nedir?

Her kitabın bir amacı vardır. Ya bir boşluğu doldurur, ya da bir misyon üstlenir. “İğdır Sevdası”, ümit ederim bu iki amacı birden yakalar; okuyucunun hem dert ortağı hem de kılavuzu olur. Bununla beraber, genel anlamda, bu kitaptan beklentilerim şunlar olacaktır:

a. İğdır’a emeği geçenleri yad etme: “İğdır” ismi gönüllerde yer etmiştir. “İğdır” kadar, “İğdırlı”nın da gönüllerde yer etmesi şarttır. Siyaset, ticaret, kültür vb. alanında İğdır değerli evlâtlar yetiştirmiş, çoğunu da bağrına basmıştır. Unutmayalım, İğdır’ı İğdır yapan bu değerlerdir; onları bilmek ve yad etmek hepimizin görevi olmalıdır.

Vefasız toplum, pusulası olmayan gemi gibi okyanusun orta yerinde rüzgara ve dalgaya teslim olmuş demektir. Sevgili İğdırımızın bu görüntüden hızla uzaklaşması gerekmektedir.

b. “İğdırlı” bilincini pekiştirme: Doğrudur, İğdır’da çeşitli zümreler, aşiretler, kabileler, güçlü aileler, siyasi ve sosyal gruplaşmalar vardır. Ortak çıkarların kesiştiği noktada, bir üst kimlik kavramının yani “İğdırlı” olma düşüncesinin savunulması ve geliştirilmesi bu kitabın ümit ederim mesajlarından ve görevlerinden biri olacaktır.

c. Kuşaklar arasında bağ kurma: Kuşaklar, yani baba-oğul, arasındaki kopukluk, kökleri koparılmış bir ağaç gibi toplumu zayıflatır, güçten düşürür. Değer yargıları, gelenek ve anlayışlar bir kuşaktan diğerine değişebilir ama, her yeni kuşağın geçmişte yaşananları anlaması, babasının dedesinin içinde boy verdiği tarihsel panoramayı değerlendirmesi ve bilincinde olması sağlıklı birey, aile ve toplum olma yolunda birincil koşuldur.

d. Zümreler arasında bağ kurma: İğdır’ı oluşturan iki temel zümrenin, Azeri ve Kürt toplumlarının her geçen gün birbirlerine yabancılaştıkları, aynı mekânda iki yabancı gibi yan yana durdukları inkâr götürmez bir gerçek olarak gözler önündedir. Bu tablonun arkasındaki siyasi veya sosyal nedenler ne olursa olsun, hiçbir şey İğdırlıları böyle hareket etmeye devamda haklı çıkarmaz. “İğdır Sevdası”nın bu vahim gidişe “dur” demek için söyleyecekleri olacaktır ümit ederim.

e. Eldeki bilgi ve belgeleri gerçek sahibine ulaştırma: İğdır belge yoksunluğu içinde kıvranmaktadır: Gazete arşivleri tamtakırdır; belge ve resimler ihmal nedeniyle kaybolmaktadır. Özel arşivler düzensiz ve dağınıktır. Hiçbir kurum, organizasyon veya siyasi otoritenin de bunu kendisine dert ettiğini sanmıyorum. İğdır yine İğdırlıların eliyle düzlüğe çıkacaktır. Bu koşullarda eldeki her türden belgenin, halkımıza kazandırılması şarttır. Bu konuda üzerime düşeni yaptığımı emin olabilirsiniz. Diğer arkadaşları da böyle yapmaya davet ediyorum.

f. Okuyucuyu kitaba bağlama: “İğdır Sevdası” çok kapsamlı, çok yönlü bir kitaptır. Yüzlerce olay ve anlatım iç içe geçmiştir: Aşiret yaşamından, aristokratik yaşama; isyandan Kaça-Kaç’a; futboldan siyaset meydanına, kısacası bir daldan diğerine sincap çevikliğiyle zıplar durur. Okuyucunun sıkılmadan kitabı baştan sona okumasını beklemiyorum. Bu nerdeyse imkansız olacaktır. Biliyorum, belirli şahısların anlatımlarını ve olayları sıkıcı bulacak,

zevkinize uygun bir sayfa arayacaksınız. Yani kitabı kendi zevkinize göre parselleyecek, sayfa aralarına ayırtmaç sıkıştırıp, öyle sahipleneceksiniz. Sonuç ne olursa olsun, “İğdir Sevdası”, sizi kitaba bağlayacak bir konu bulmak konusunda namus sözü verir.

g. Sağlıklı ve yapıcı bir tartışma platformunu vicdanlarda oluşturma: Her toplumun, her insanın zayıf yönü ve özelliği vardır. Oraya dokunduğunuz zaman vay halinize! Güzel İğdir’ımız da böyle bir zayıflığı kendi elleriyle yaratmış ve onu beslemiştir.

İğdir, Kurtuluştan bu yana bir türlü yakasını kurtaramadığı bir yığın polemik içinde bocalayıp durmaktadır: *İğdir’i kim kurtardı; Ağrı Dağı İsyanı sırasında aşiretlerden hangisi “hain” hangisi “yurtsever” idi; ilk belediye başkanı kimdi; falanca belediye hizmetini kim sağladı*, türünden sorularla kimliğinin zayıf yönünü sırtmaya halen devam etmektedir.

Bu sorular kendi başlarına ve günün koşulları içinde değerlendirilerek ele alınsaydı son derece masum ve eğitici olabilirdi. Maalesef, anlamsız bir şekilde değişen siyasi konjonktürlere taşınmış, özellikle 1950’den sonra, siyasi keşmekeşin boy vermesiyle bu sorular özellikle belirli bir siyasi düşünceye referans anlamında herkes tarafından istenildiği gibi kullanıla gelmiştir. (İşin üzücü yanı, bu hesaplaşma ve kör dövüşünün halen devam ediyor olmasıdır) Yapılan akademik çalışmalar da aynı siyasi etkileşimden kaçamamış hatta onu ateşleyecek yönde rol oynadığından, görev ve sorumluluk kimindir, sorusu da açıkta kalmıştır.

Söyleşi sırasında doğal olarak bahsi geçen hassas sorular gündeme geldi, kendisine cevap buldu. Amacım ne belirli bir düşünceyi, dolaylı veya dolaysız, empoze etmek ne de belirli bir tezi sinsice yada açıktan okuyucuya hissettirmektir. Anlatımları kendi doğallıkları; yorumları kendi bütünlükleri içinde sizlere aktardım. Bunlardan istediğiniz tez veya sonucu çıkarmak özgürlüğüne sahiptir. Ancak bu davranışınızdan ne yazara ne de söyleşiyi veren şahsa lütfen referans anlamında bağlanmayınız. İğdir’in yeni bir polemik yaratmaya değil, bilakis varolanları yok etmeye ihtiyacı vardır. Zümrecilik, milliyetçilik, aşiretçilik, ailecilik vb. duygularını şaha kaldırmadan tırıs bir edayla okuma ritmini devam ettirerseniz beni çok mutlu edeceksiniz; emeğim karşılığını buldu diye sonsuz sevince boğulacağım.

Kısacası; “İğdir Sevdası”, siyasi kördüğüm olan yukarıdaki sorular karşısında şu tavrı sergilemeye özen gösterir. Anlatımlar; vicdanınızda ve hür gönlünüzde, kendi kendinizle yapıcı ve barışçıl bir tartışmayı canlandırmayı amaçlamıştır; başka da bir şeyi değil...

Bundan sonra neler yapılabilir?

Kitap çalışmasının ritmi ve derinliği elimde olmadan ilgi alanımı ve ufkumu genişletmişti. Bizim Iğdır'ın meğerse ne kadar da çok özelliği ve araştırmaya değer yönleri varmış! Bütün bu konuların hakkını vererek bir kitapta toplamak imkansız olduğundan, benden sonraki yazar ve araştırmacı arkadaşlara bir liste halinde, fikir vermek düşüncesiyle, dikkatlerine sunmak istedim.

Her biri bağımsız bir doktora ya da özel ilgi çalışması olabilecek konular şöyle:

1. Kafkas Mücahidi: Kıyas (Alkazak)Bey
2. Genç Cumhuriyetin Zor Yılları ve bir Dâva Adamı: Milli Emniyet Müfettişi Hüsnü Bingöl
3. Güneş Ailesinin Tarihsel Rolü ve Sağduyulu bir Lider: Eleşref (Güneş)Bey
4. Bir Kürt Aydını: Numan Efendi
5. Ağrı Dağı İsyanı ve Sonuçları
6. Mecburi İskân Yasası (1926) ve Iğdır (Paşa Bey, Kerem Bey, Hamit Bey, Hacı Ekber Tufan, Ali Mirze Bey vs)
7. Milli Mücadele Yılları ve Iğdır
8. Sanayileşen Iğdır ve Örnek bir Girişimci: Resul Taner
9. Çok Partili Dönem (1946-1960)
10. Ataman Ailesi ve Örnek bir İnsan: Ali Rıza Ataman
11. Iğdır'daki Aşiretlerin (Celâli, Buruki, Retki, Şêxler...) Tarihsel Gelişimi
12. Iğdır'da Pamukçuluk ve Pamuk Tarım Satış Kooperatifleri Deneyimi
13. Iğdır'ın Yetiştirdiği Siyasetçiler (Hacı Nağdali Parlar, Sadık Tezel, Musa Doğan, Mecit Hun, Rıza Yalçın, Behram Öcal vs.)
14. Iğdır'ın Kültürel ve Sportif Yaşamı: Sinema, Tiyatro, Gazete, Futbol, Voleybol vb. (Turgut Sungar, Paşa Turan vs)
15. Devlet Üretme Çiftliğinin Dünü, Bugünü
16. Iğdır'a Yerleşen Muhacir Aileler
17. Sultanabat Beyleri ve Iğdırmava
18. Iğdır'ı Sarsan Cinayetler (Numan Efendi, İshak Bey, Haydar Yüksel, Abbas Çınar, Nurettin Kirman, Hacı Taşkınsu vs.)
19. Iğdır Soyağacı Kitabı
20. Iğdır'ı Güldüren Fıkralar
21. Iğdır Belediyeciliğinin Tarihi
22. Iğdır'dan Kopanlar ve İz Bırakanlar (Mazlum Aras, Hamit Ünver, Amerika'daki Hasanhan Azerileri, Veli Orkun vs.)

23. Iğdır'daki Aristokratik Yaşam. (Ataman, Odoğlu, Gülseven, Parlar, Güneş vb aileleri)
24. Iğdır'ın İlkleri (İlk araba, ilk sinema, ilk gazete, ilk berber vb.)
25. Iğdır'ın Edebiyatçılar Kuşağı: Nejat Birdoğan, Kerim Yayıcı, İbrahim Bozyel, Orhan Parlar, Hamit Dönmez, Nizamettin Onk vb.
26. Iğdır'ın Turizm Zenginliği ve Ağrı Dağı
27. Iğdırlı Halk Âşıkları: Âşık Abbas, Âşık Deryami, Âşık İsmail Azeri vb.
28. Iğdır'da Zümre Dengesi ve Sağduyu
29. Avrupa'daki Iğdır
30. Markara Köprüsü ve Iğdır
31. Taşburun Altunzade Çiftliği ve Şarapçılık
32. Rus Yönetimi Zamanında Iğdır (Rus, Gürcü, Ermeni, Azeri ve İran belgeleriyle)
33. Bulgar Göçmenlerinin Dünü, Bugünü
34. Önemli Özel Arşivler Nerede, Kimin Elinde? (Ali Rıza Ataman, Hacı Ekber Tufan, Eleşref Bey vb.)
35. Iğdır Hakkında Yazılan Kitap ve Makaleler
36. Iğdır'da Tarım ve Hayvancılığın Gelişimi
37. Dinler Kavşağında Iğdır (Müslümanlık, Hristiyanlık, Yezidilik)

Bitirirken...

Iğdır toprağında doğmuş olmanın bir bedeli vardır. Dünyanın neresine giderseniz gidin, Iğdır peşinizi bırakmaz. “Gel benim için bir şeyler yap!” diye kulağınıza fısıldar; şeytan *Mephistopheles* gibi sizi baştan çıkartır, sizinle pazarlığa oturur. Güzel Iğdır bu istekte bulunur ama, kollarını sıvayıp kendisi için eser yaratmak isteyen evlâtlarını pek hoş karşılamaz; onları elinin tersiyle iter, ezer, dedikodu ve iftirayla yenik düşürdüğü bedenlerinin üzerine keyiflice kurulup kahkahayla güler. Benim de başıma gelecek olanların bu olduğunu biliyorum ama... bir kez şeytana uyduk işte! Bedeli ödemedен gitmek yok!

Acı, hüznü, mutluluk, sevinç duyguları insani ve evrenseldir. Sevsek de sevmesek de, sert bir önyargıyla mahkum etsek de etmesek de karşımızdaki insan, dininden dilinden kültüründen öte, her şeyden önce insandır; bunun için sevilmeye, konuşulmaya ve beraber yaşamaya değerdir.

“Iğdır Sevdası”, evrensel mesajıyla sizin bir parçanız olacak, 20 yy Iğdır gerçeğini bir nebze de olsa gözler önüne serecektir.

“Iğdır Sevdası” yolculuğuna benimle beraber çıktığınız için teşekkür ederim.